

Katowice School of Technology

**INFORMATION AND INNOVATION
TECHNOLOGIES IN EDUCATION**

ALEKSANDER OSTENDA

MICHAŁ EKKERT

PAWEŁ MIKOS

**Series of monographs Faculty
of Architecture, Civil Engineering
and Applied Arts
Katowice School of Technology
Monograph 19**

Scientific editing
ALEKSANDER OSTENDA, MICHAŁ EKKERT, PAWEŁ MIKOS

INFORMATION AND INNOVATION TECHNOLOGIES
IN EDUCATION

Katowice 2018

Scientific editors

Aleksander Ostenda, Michał Ekkert, Paweł Mikos

Reviewers

Ing. Stanislav Filip, PhD., Associate Professor

Julia Ilyina, PhD., Associate Professor

Editorial Board

Marcin Bochenek – mgr, Katowice School of Technology

Vladimír Gonda – prof. Ing., PhD., the University of Economics in Bratislava (Slovakia)

Michał Ekkert – PhD. in Medicine, Aesthetic Medicine Clinic in Paniówki

Tamara Makarenko – PhD., Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Paweł Mikos – mgr, Katowice School of Technology

Oleksandr Nestorenko – PhD., Associate Professor, Institute for the Study of Spatial Development (Ukraine)

Tetyana Nestorenko – PhD., Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Aleksander Ostenda – PhD., Katowice School of Technology

Sylwia Pawlikowska-Musiewicz – mgr inż. arch., Katowice School of Technology

Jana Péliová – PhD., Ing., the University of Economics in Bratislava (Slovakia)

Pavlo Zakharchenko – DSc, Professor, Berdyansk State Pedagogical University (Ukraine)

Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and
Applied Arts Katowice School of Technology

Monograph · 19

The authors bear full responsible for the text, quotations and illustrations.

All published papers have been reviewed before publishing.

Editors are not responsible for the language used in the papers.

Copyright by Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2018

ISBN: 978 – 83 – 952000 – 0 – 7

Editorial compilation

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach

ul. Rolna 43 40-555 Katowice

tel. 32 202 50 34, fax: 32 252 28 75

www.wst.pl / www.wydawnictwo.wst.pl

CONTENT

Preface _____ 10

Information about authors _____ 12

Part 1. Modern Technologies in Education and Training

Vladyslav Yu. Belan

European strategy in the field of informatization of education: transition to open education _____ 16

Uliana V. Irkhina

New educational discipline «Psychology of intercultural communication» in students' training of higher education institutions _____ 26

Mariia Io. Kazanzhy

Inhibiting ability in educational activity and the ways to overcome it _____ 35

Valentyna V. Kochyna

Social networks and applets as innovative technologies in learning foreign languages _____ 45

Nazar M. Liashov

Modern ways of understanding Francisco Goya as the artist's personality _____ 51

Olena I. Pasternak, Maria O. Karpyak, Ivan S. Oryshchyn

Development of creative spaces as the modern educational trend in the conditions of development of information society _____ 60

Vladyslava A. Perminova

Clil methods in vocational training of students _____ 69

Svitlana A. Sayapina

Forming source base of investigating pedagogy in domestic science and practice _____ 76

Olena B. Shenderuk

Flipped learning: advantages and disadvantages _____ 88

Anzhela I. Sikaliuk Socio-ethical aspects of future managers-economists' vocational training in the foreign language learning process_____	95
Iryna A. Slipukhina, Nataliia I. Polikhun, Ihor S. Chernetckiy, Serhiy M. Mienailov STEM practice: interdisciplinarity in teaching physics_____	107
Serhii O. Sushko Dialogicity as an organizing narrative principle in William Howard Gass's The Tunnel_____	118
Kristina V. Tambovska A comparative analysis of future teacher professional training in the system of higher pedagogical education in Ukraine and Canada_____	131

Part 2. Basic Approaches to the Use of Information Technology in Education

Nataliia S. Antonenko, Olena O. Prokopenko, Olena M. Bluznychenko Formation of energy resource safety competence of engineering and pedagogical houses_____	139
Iryna V. Aprieliava, Iryna V. Poliakova Integratinge-learning technologies with the educational process of pedagogical higher education institution (HEI)_____	149
Viktor N. Astakhov, Gennady S. Bulanov Remote-auditory entrance control and correction of knowledge of first-year students in mathematics_____	161
Kateryna V. Vlasenko Innovative activity of the teacher of mathematics while studying the arithmetic material of junior pupils_____	174
Vira V. Hlazova, Nataliia V. Kaidan, Vadym P. Kaidan Practical use of remote training elements and methods of "flipped classroom " at professional training of future computer science teachers_____	192
Lyudmila O. Gontarenko, Viktoriya R. Tsokota, Glib A. Parfenov Prospects and problems of mobile learning_____	200
Maria M. Greb The role of lectures in education of magistracy of philology_____	208
Natalia S. Hrudkina, Serhii O. Shevtsov, Serhii O. Kolesnykov Applied direction and peculiarities of using computer mathematics systems in the process of preparing the future engineer_____	216
Natalia Ye. Dmitrenko Information competence as important component of autonomous learning of prospective teachers_____	228
Iryna M. Dmytrenko Methodological aspects of the teaching masternity working with a target audience_____	237

Denis V. Kovalenko, Nataliia O. Brjuhanova, Nataliia V. Korolova Theoretical and curricular principles of information and communication technology usage for the teaching-engineers staff of pedagogical education_____	246
Liudmyla P. Krychun Place and role of distant education in teacher-philologist training process in Ukraine_____	254
Sofiiia A. Kurochenko, Viktoriia O. Lozova Theoretical aspects of development of self-concept of the future teacher_____	263
Iryna V. Lovianova Use of cloud services by Google in the methodological training of a future mathematics teacher_____	272
Nadiia M. Lyashova, Svitlana V. Pomyrcha Implementing the praxeological approach into the pedagogical (assistant) master student practice_____	282
Oksana M. Miroshnichenko Use of coaching technologies in the higher education system_____	291
Yevhenii V. Orlov Modern pedagogical and information-educational technologies in foreign language training in profesional sphere_____	300
Natalia V. Petrenko Psycho-pedagogical technology of professional managers focus during training in higher education_____	313
Mariia V. Petrova, Sviltana O. Gura The development of important professional characteristics of the future co-workers of State Emergency Service of Ukraine during their study in higher education institutions_____	328
Oksana A. Pysareva Empathy method as innovative technology for teaching literature_____	340

Part 3. Innovation Processes in Education and Learning

Olena G. Razumova

Development of professional self-concept for students future pedagoges_____354

Anna Yu. Savytska

Personal component of readiness future social workers to work
with socially excluded youth_____365

Nataliia O. Svitlychna, Anastasiya Yu. Tishchenko, Daria O. Gnatiuk

The features of emotional intellect's influence and self-appraisal
on success of cadet's educational process_____376

Nataliia O. Svitlychna, Iryna Yu. Ostopolets, Alona A. Mostytska

Intervention of strategic behavior in conflict situations and
character accentuations to cadets and students_____382

Nadija P. Sergienko, Lina A. Perelygina

Specifics of professionai identiy and psychological well-being
of students-psychologists of NUCDU_____391

Valerii I. Sypchenko, Leonid V. Hryshchenko

Features and technology forming the legal culture of future teachers
in the educational environment of the pedagogical college_____399

Iryna O. Skliar

"A new reader" and "New reading models" through multimodal technologies
in higher education institutions_____414

Iryna V. Sundukova

Influence of employments of gymnastics is on development
of physical qualities of students_____429

Valentyna A. Tymkova, Natalia A. Lebedieva

The predicates of quality in the formal-gramatic sentence structure
of ukrainian language_____434

Elena V. Tretyak

Neural networks, their capabilities and prospects
for use in physical culture and sports_____448

Volodymyr A. Fed, Iryna Ye. Fed

Information and communication technologies in forming
the technological competence of future primary school teachers_____462

Tetiana V. Fursykova Pedagogical conditions of mediacompetence development of future fine arts teachers _____	472
Oleksandr M. Khoroshev Humanitarization of education in the information society as a condition of training for specialists with higher education _____	485
Iryna A. Khotchenko The innovative processes it the higher education of PRC _____	495
Valentina P. Cherniy, Elena V. Nyevorova Peculiarities of intellectual of working capacity students with different chronotypes _____	502
Olha S. Chovhaniuk, Iryna O. Haman, Maryana M. Vasylechko Application of modern multimedia and electronic technologies in teaching process _____	510
Olga V. Shevchenko Competency approach to the training of future teachers of physical culture _____	514
Iryna F. Shumilova Technology organization the general cultural competence of the future teacher-humanitarian _____	521
Nataliia V. Yanko Vocal therapy as a technology of mental and speech development of a preschool child _____	539

PREFACE

The development of the society and its personality is subject to the innovative processes, by which is meant a comprehensive activity to create, assimilate or use innovations. In the modern education the innovation process involves the transformation of the education concepts. The innovative process in the education field is the updating and changing of the education concepts, the content of training programs, the methods of teaching and education aimed at the personality formation. Understanding the essence of the innovative processes in the education, there are two main problems: the problem of studying, summarizing and disseminating of the best drills and the problem of introducing scientific achievements into practice.

Nowadays the situation requires the integrating knowledge, the uniting scientific efforts that contribute to the formation of the personality of the 21st century, highly-qualified specialists – teachers, psychologists, engineers, economists, programmers from the scientists of the different countries.

Now the problem of the education content and educational technologies was acute, which would ensure the possibility of satisfying a complex and contradictory set of time requirements. The extremely dynamic nature of society requires the training of such specialists who would be able not only to adapt properly to the different changes, but also to actively create them. Such understanding of the nature of the education goals requires the searching of new effective ways and means of the psychological and pedagogical technologies, the providing high-quality specialists in accordance with changing of the society requirements. The materials of the monograph are devoted to the solution of such problems.

The subject, content and mechanisms of the innovation processes are in the combining theory and practice.

The main innovation criterion is novelty in each block of the monographic research.

Theoretical analysis of the literature and the authors' researches of the monograph reveal the conceptual approaches to the formation of the European mature

personality. The scientists considered the development of creative fields as a modern educational trend in the information society, described the variety methods used in the professional training of students, conducted the comparative analysis of the professional training of the future specialists in the system of teacher education in the different countries. The authors focused on the prospects and problems of mobile learning, using of the coaching technologies in the high education system, developing of the professional self-concept of the future specialists. The applied orientation is researched and the peculiarities of using computer technologies in the process of the engineering specialists training are described.

All studies are fundamental, contributing to the formation of the general and professional culture of a specialist and his world outlook, raising his professional competence level.

The monograph materials allow to solve scientific and practical problems related to the choice and appropriate structuring content of the professional education, with the harmonious combination of rational volume of fundamental, general engineering, special and social and humanitarian training of specialists, with the formation of their world outlook positions and innovative orientation. They can be used in the information space for discussion by teachers, psychologists, philologists, economists, engineers and aspiring scientists of various fields and specialties in the educational process, during the advanced training courses, seminars and drills.

Aleksander Ostenda, Michał Ekkert, Paweł Mikos

Information about authors:

Nataliia S. Antonenko – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Iryna V. Aprieliava – PhD, Senior Lecturer, The Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of Kharkiv Region Council, Kharkiv, Ukraine

Viktor N. Astakhov – PhD, Associate Professor, Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine

Vladyslav Yu. Belan – Junior Researcher, Institute of Vocational Education and Training of NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Olena M. Bluznychenko – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Nataliia O. Brjuhanova – Doctor of Pedagogics, Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Gennady S. Bulanov – PhD, Associate Professor, Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine

Ihor S. Chernetskiy – PhD, National Center "Small Academy of Sciences of Ukraine", Kiev, Ukraine

Valentina P. Cherniy, – PhD, Associate Professor, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Olha S. Chovhaniuk – PhD, Associate Professor, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Natalia Ye. Dmitrenko – PhD, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Iryna M. Dmytrenko – Doctor of Pedagogics, Associate Professor, Banking University, Kyiv, Ukraine

Iryna Ye. Fed – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Volodymyr A. Fed – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Tetiana V. Fursykova – PhD, Associate Professor, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Daria O. Gnatiuk – National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Lyudmila O. Gontarenko – PhD, Associate Professor, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Maria M. Greb – Doctor of Pedagogics, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk, Ukraine

Sviltana O. Gura – PhD, Lecturer, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Iryna O. Haman – PhD, Assistant of Professor, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Vira V. Hlazova – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Natalia S. Hrudkina – PhD, Associate Professor, Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine

Leonid V. Hryshchenko – PhD Student, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Uliana V. Irkhina – PhD, Associate Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, Odesa, Ukraine

Nataliia V. Kaidan – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Vadym P. Kaidan – Teacher, Slovyansk Power Engineering Technical School, Slovyansk, Ukraine

Maria O. Karpyak – PhD, Senior Researcher, State Enterprise "Institute of Regional Studies named after M. I. Dolishnyi of NAS of Ukraine", Lviv, Ukraine

Mariia Io. Kazanzhy – Doctor of Psychologies, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky, Odesa, Ukraine

Oleksandr M. Khoroshev – PhD, Associate Professor, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Iryna A. Khotchenko – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Valentyna V. Kochyna – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Serhii O. Kolesnykov – PhD, Associate Professor, Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine

Nataliia V. Korolova – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Denis V. Kovalenko – Doctor of Pedagogics, Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Liudmyla P. Krychun – PhD, Associate Professor, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Sofiia A. Kurochenko – Student, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”, Bakhmut, Ukraine

Natalia A. Lebedieva – PhD, Senior Lecturer, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

Nazar M. Liashov – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Iryna V. Lovianova – Doctor of Pedagogics, Associate Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Kryvyi Rih, Ukraine

Viktoriia O. Lozova – Student, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”, Bakhmut, Ukraine

Nadiia M. Lyashova – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Serhiy M. Mienailov – PhD, Associate Professor, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Oksana M. Miroshnichenko – PhD, Associate Professor, Academy of State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

Alona A. Mostytska – Student, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Elena V. Nyevorova – PhD, Associate Professor, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Yevhenii V. Orlov – PhD Student, Associate Professor, National University of "Chernihiv Collegium" Shevchenko, Chernihiv, Ukraine

Ivan S. Oryshchyn – Senior Lecturer, Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Iryna Yu. Ostopolets – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Glib A. Parfenov – Student, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Olena I. Pasternak – PhD, Senior Lecturer, Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

Lina A. Perelygina – Doctor of Biological Sciences, Professor, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Vladyslava A. Perminova – PhD, Associate Professor, Chernihiv State University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Natalia V. Petrenko – PhD, Associate Professor, Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Kharkiv, Ukraine

Mariia V. Petrova – Student, National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Iryna V. Poliakova – PhD, Senior Lecturer, The Municipal Establishment “Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy” of Kharkiv Region Council, Kharkiv, Ukraine

Nataliia I. Polikhun – PhD, Senior Researcher, Gifted Child Institute of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Svitlana V. Pomyrcha – PhD, Associate Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Olena O. Prokopenko – PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Oksana A. Pysareva – PhD, Associate Professor, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”, Bakhmut, Ukraine

Olena G. Razumova – Lecturer, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”, Bakhmut, Ukraine

Anna Yu. Savytska – Zhytomyr Institute of Economics and Humanities of the University "University "Ukraine", Zhytomyr, Ukraine

Svitlana A. Sayapina – Doctor of Pedagogics, Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Nadija P. Sergienko, – PhD, Associate Professor, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Olena B. Shenderuk – PhD, Associate Professor, Academy of State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

Olga V. Shevchenko – PhD, Associate Professor, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Serhii O. Shevtsov – Senior Lecturer, Donbass State Machine-Building Academy, Kramatorsk, Ukraine

Iryna F. Shumilova – Doctor of Pedagogics, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk, Ukraine

Anzhela I. Sikaliuk – PhD, Associate Professor, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

Iryna O. Skliar – PhD, Associate Professor, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

Iryna A. Slipukhina – Doctor of Social Sciences, Professor, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Iryna V. Sundukova – Lecturer, Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko, Kropyvnytskyi, Ukraine

Serhii O. Sushko – Associate Professor, Kramatorsk Institute, Private Joint-Stock Company “Higher Education Institution“ Interregional Academy of Personnel management”, Kramatorsk, Ukraine

Nataliia O. Svitlychna – PhD, Senior Lecturer, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Valerii I. Sypchenko, – PhD, Professor, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine

Kristina V. Tambovska – PhD, Lecturer, South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Anastasiya Yu. Tishchenko – National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Elena V. Tretyak – PhD, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk, Ukraine

Viktoriya R. Tsokota – PhD, Researcher, National University of Civil Deferens of Ukraine, Kharkiv, Ukraine

Valentyna A. Tymkova – PhD, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, Ukraine

Maryana M. Vasylechko – PhD, Assistant of Professor, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Kateryna V. Vlasenko – Doctor of Pedagogics, Professor, Donbass State Engineering Academy, Kramatorsk, Ukraine

Nataliia V. Yanko – Student, Horlivka Institute for Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”, Bakhmut, Ukraine

THE PREDICATES OF QUALITY IN THE FORMAL-GRAMMATIC SENTENCE STRUCTURE OF UKRAINIAN LANGUAGE

ПРЕДИКАТИ ЯКОСТІ У ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Valentyna A. Tymkova
Natalia A. Lebedieva

Abstract. The article presents the tendencies for the complexity of research on syntax, which is due to an attempt to penetrate more deeply into the mechanism of the language syntactic level functioning in general and each of its units in particular. The semantic approach to the study of syntactic units led to the separation of semantic syntax, which replaced the formally-grammatical, which had a fairly long tradition.

It is noted that such changes in the structure of the sentence led to a new representation of the sentence as an object of research: it now became a multidimensional unit. The problem of the correlation of the two levels of the sentence structure was acquired in a modern syntax of special relevance. The essential difference of the new semantic-syntactic approach to the study of the simple sentence structure is that it is based on the semantic-syntactic category of the valency of the predicate, whereas in the center of the description of the formal-grammatical structure of the sentence there was a subjective-predicate nucleus.

Key words: quality predicates, syntactic unit, sentence structure, qualitative adjectives, category of valence, personalized predicate.

Анотація. У статті представлені тенденції до ускладнення досліджень із синтаксису, що зумовлено намаганням глибше проникнути в механізм функціонування синтаксичного рівня мови в цілому й кожної з його одиниць зокрема. Семантичний підхід до вивчення синтаксичних одиниць спричинився до виділення семантичного синтаксису, що прийшов на зміну формально-граматичному, який мав досить тривалу традицію.

Зазначено, що такі зміни у структурі речення спричинили нове уявлення про речення як об'єкт дослідження: воно постало тепер багатомірною одиницею. Проблема співвідношення двох ярусів структури речення набула в сучасному синтаксисі особливої актуальності. Істотною відмінністю нового семантико-синтаксичного підходу до вивчення структури простого речення є те, що він ґрунтується на семантико-синтаксичній категорії валентності предиката, тоді як у центрі опису формально-граматичної структури речення перебувало підметово-присудкове ядро.

Ключові слова: предикати якості, синтаксична одиниця, структура речення, якісні прикметники, категорія валентності, іменний складений присудок.

У сучасному мовознавстві помітна тенденція до ускладнення досліджень із синтаксису, що зумовлено намаганням глибше проникнути в механізм функціонування синтаксичного рівня мови в цілому й кожної з його одиниць зокрема. Воно виявилось передусім у зверненні дослідників до змістового боку речення, або його семантичної структури, що ґрунтується на предикатних і не предикатних знаках⁴³⁵. Семантичний підхід до вивчення синтаксичних одиниць спричинився до виділення семантичного синтаксису, що прийшов на зміну формально-граматичному синтаксису, який мав досить тривалу традицію.

Тривалий час лінгвісти розвивали різні ідеї теорії формально-граматичної структури речення. Про це свідчать праці В. Г. Адмоні, В. В. Бабайцевої, В. А. Белошапкової, В. А. Виноградова, І. Р. Вихованця, А. П. Грищенка, П. С. Дудика, В. І. Кононенка, П. О. Леканта, Т. П. Ломтєва, О. С. Мельничука, І. І. Мещанінова, А. М. Мухіна, Г. Г. Почепцова, І. П. Распопова, А. Г. Руднева та ін. Крім того, основну увагу було зосереджено на реченнях дієслівного типу.

Сучасна українська філологія також досліджує проблеми предиката якості. У статті Кавери Н. В.⁴³⁶ визначено місце предикатів якісного стану в їх значеннєвих класифікаціях, з'ясовано сутність семантики якісного стану, проаналізовано семантико-синтаксичну структуру речень із цими предикатами, схарактеризовано їхню морфологічну експлікацію. Олександр Межов⁴³⁷ здійснив системне дослідження предикатів якості в семантично елементарних та неелементарних простих реченнях сучасної української літературної мови, виділивши семантичні різновиди предикатів якості та описавши їх морфологічні засоби вираження. Наукова розвідка М. Я. Плющ⁴³⁸ присвячена дослідженню відмінкових форм прикметника у предикативній функції, дослідницею з'ясовано особливості вживання форм називного й орудного відмінків у позиції предиката якості зі зв'язкою *бути* та іншими зв'язками, які деталізують модальні відтінки та часові параметри приписуваних предметам ознак і властивостей.

Проблема співвідношення двох ярусів формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури речення набула в сучасному синтаксисі особливої *актуальності*.

---

⁴³⁵ Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.

⁴³⁶ Кавера Н. В. Особливості реалізації семантики якості предикатами в сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 94-98.

⁴³⁷ Межов О. Г. Предикати якості в семантико-синтаксичній структурі простого речення. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серія «Филологія. Соціальні комунікації». 2011. Том 24 (63). № 4. Часть 2. С. 56-60.

⁴³⁸ Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній позиції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 86-90.

Метою студії є дослідження реалізації предикатів якості у формально-граматичній структурі речення сучасної української мови.

У формально-граматичній структурі речення одновалентні предикати якості реалізує іменний складений присудок, в аналітичній будові якого роль основної частини виконують якісні прикметники. Присудкові якісні прикметники вживаються лише у двох формах – у формах називного та орудного відмінків, що свідчить про меншу різноманітність їх морфологічного варіювання порівняно з іменним складеним присудком, основну частину якого представляють форми іменників. У присудкову позицію ці форми прикметників переводять передусім особові та родові форми дієслівних власне-зв'язок, які виконують суто граматичну роль і позбавлені лексичного навантаження. До власне-зв'язок іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною належить тільки дієслово *бути*, що вживається у трьох часових формах дійсного способу: як нульова зв'язка теперішнього часу, у трьох родових і множинній формі минулого часу та шести особово-числових формах майбутнього часу. Це зумовлено тим, що воно є найбільш нейтральним у семантичному плані, що забезпечило його найвищий ступінь граматикалізації^{439, 440}.

У прикметниковому вираженні предикативної ознаки визначальна роль належить зв'язкам, ужитим у нульовій формі теперішнього часу та у формах минулого часу. На визначення відмінкової форми присудкового якісного прикметника має вплив тільки нульова зв'язка, бо при ній він виступає у формі називного відмінка, який указує на постійну, характерну якісну ознаку істоти або конкретного предмета, напр.: Син *молодий*; Метелик *красивий*; Галка *чорна*; Земля *кругла*; Листя *зелене*; Сніг *білий*; Сіно *м'яке*; Вода *прозора*; Мед *липкий*; Сталь *міцна*; Чавун *важкий*; Жито *полове*; Будяк *колючий*; Волосся *довге*; Скло *гладеньке* й под.

Форми минулого часу дієслова-зв'язки *бути* вживаються переважно з називним відмінком якісних прикметників і зрідка – з орудним. Вони вказують на те, що носіями якісних ознак, виражених присудковими прикметниками, істоти й конкретні предмети були до моменту мовлення, пор.: Гнат *був спокійний* (М. Коцюбинський); Аркадій Петрович *був неспокійний* (М. Коцюбинський); Дід *був непорушний, мовчазний і понурий* (І. Франко); Дівчата *були раді* (О. Кобилянська); Василь *був щасливий* (О. Довженко); Дівчина *була нерозумною* (Б. Грінченко); ...Максим Тарасович *був вимогливим* (О. Довженко); Світлиця *була чиста й простора* (І. Нечуй-Левицький); Юшка *була холодна, бараболя тверда* (М. Коцюбинський); Село *було тихе* (С. Васильченко); Дорога *була нерівна й крута* (В. Кучер); Хати *були великі, просторі* (Є. Гуцало); Книжка *була цікава* (В. Собко); Колодязь *був чистим там, на горі*; (Л. Первомайський); А річка *була чистою, прозорою* (З. Тулуб); Дерево *було зеленим* (Г. Передерій). Оскільки категорії часу, способу та особи є

⁴³⁹ Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наук. думка, 1975. С. 59-84.

⁴⁴⁰ Єрмоленко С. Я. Категорія предикативності. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наук. думка, 1975. С. 5-11.

дієслівними, то не категоріальному прикметниковому вираженню предикативної ознаки цих граматичних значень надає дієслово-зв'язка^{441, 442}.

Особово-числові форми майбутнього часу дієслова-зв'язки *бути* пов'язуються з присудковими якісними прикметниками переважно у формі називного відмінка, значно рідше – орудного. Вони визначають нереальні якісні ознаки, тобто такі, які не властиві істотам та предметам у момент мовлення про них. Ці ознаки реальні тільки з погляду мовця після моменту мовлення про них, напр.: *А пан Єжи напевно буде... щасливий* (А. Каменська); *Люди будуть багатими; Буде казан великий, великий та глибокий* (С. Васильченко); *Весна буде холодна й довга* (Народний календар); *Завтра вода буде чиста; ...я для тебе буду красивою, а для когось, може й ніякою* (Н. Хоменко).

Ще рідше зв'язкову функцію виконують форми умовного способу дієслова *бути*. Це трапляється у складнопідрядних реченнях з підрядною умовною частиною, в якій визначено умову, за якої ірреальна якісна ознака, названа в головній частині, стане реальною для істоти або конкретного предмета, напр.: *Подружжя було б чимсь дуже гарним, коли б люди самі не споганювали його* (О. Кобилянська).

У присудкову позицію якісні прикметники потрапляють також за допомогою дієслівних невластиве-зв'язок, або напівповнозначних дієслів-зв'язок, які крім граматичної функції надають присудкові додаткових семантичних відтінків, оскільки вони не зазначають цілковитої десемантизації⁴⁴³. До найуживаніших невластиве-зв'язок іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною належать дієслова *ставати (стати), робитися (зробитися)*. Крім трьох спільних граматичних значень – часу, способу та особи, властивих дієслову-зв'язці *бути*, вони виражають граматичні значення недоконаного та доконаного виду. Відповідно форми недоконаного виду *ставати, робитися* вказують на набування істотою або предметом певної якісної ознаки, тобто на її становлення, а форми доконаного виду *стати, зробитися* – на набуття ними певної якісної ознаки, тобто на її наявність. Отже, іменні складені присудки, утворені видовими формами цих невластиве-зв'язок, протиставляються за значенням становлення – наявність ознаки. Напр.: [Аецій Панса] *Кожен раб, як тільки християнство те перейме, стає покірним, чесним, роботящим...* (Леся Українка); *Вона... знову стала сумна* (І. Нечуй-Левицький); *Непомітно для матері син став дорослим* (Н. Хоменко); *...рот став здоровий* (І. Нечуй-Левицький); *...його лице стало ясним* (П. Панич); *Очі в Маланки стали налякані, круглі* (М. Коцюбинський); *Карі очі стали великими* (В. Дарда); *Небо робиться темним; Сік робився мутним; Вода робилася теплою; Тісто робилося м'яким; Зробився Турн наш біснுவатим* (І. Котляревський); *Небо зробилося свіжим і чистим...* (Г. Тютюнник); *Повітря зробилося прозорим* (М. Коцюбинський); *...очі [Дороша] під окулярами зробилися холодними і пронизливими* (Г. Тютюнник). Характерно, що при цих невластиве-зв'язках

⁴⁴¹ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.

⁴⁴² Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.

⁴⁴³ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.

паралельно з орудним вживається називний відмінок присудкових якісних прикметників.

Решта дієслів, зокрема *лишатися* (*лишитися*), *залишатися* (*залишитися*), *зоставатися* (*зостатися*), *здаватися* (*здатися*), *виявлятися* (*виявитися*), *вважатися* та ін., є менш вживаними у функції зв'язкового компонента іменного складеного присудка. Виражаючи ті самі дієслівні граматичні значення, вони розрізняються своїми семантичними відтінками. Одні з них (*лишатися* – *лишитися*, *залишатися* – *залишитися*, *зоставатися* – *зостатися*) вказують на те, що істоти та предмети продовжують бути носіями тієї якісної ознаки, яка їм була властива і раніше, пор.: Після нагрівання хліб *лишається свіжим*; Одяг *лишився сухим*; Жінка *лишилась живою*; Село *лишилось веселим*; Будинки *лишилися цілими*; Дитина *залишається бадьорою*; Син *залишився здоровий*; Хлібина *залишилась цілою*; Желе *залишилось рідким*; Дороги *залишилися поганими*; Місто *зостається неспокійним*; Солдат *зостався живий*; Каша *зосталась цілою*; Дитя *зосталось кволим*; Очі *зостались веселими* й под. Ці невластиве-зв'язки вирізняються також своєю обмеженою сполучуваністю з присудковими якісними прикметниками. Найпоплідовніше вони поєднуються з прикметниками *цілий*, *живий* та *здоровий*.

Інші дієслівні невластиве-зв'язки дають змогу встановити, якою насправді, в дійсності є якісна ознака істоти або предмета (*виявлятися* – *виявитися*) і якою вона може сприйматися кимось (*здаватися* – *здатися*, *вважатися*), пор.: Хлопчик *виявився завзятим*; Річка *виявилась глибокою*; Риба *виявилась смачною*; Молоко *виявилось кислим*; Квіти *виявились пахучими*; Задачі *виявились простими* і Волосся *здається густим*; На землі вони [бобри] *здаються дуже незграбними* (З журналу); Веселеє колись село... *здавалось темним і німим* (Т. Шевченко); Гори *здавались чорними*; Батон *здавався твердим*; Очі *здались великими*; Книжка *здавалась цікавою*; Клас *вважається сильним*; Ліки *вважаються ефективними*; Парки *вважались чарівними*; Напій *вважався корисним*.

Слід зауважити, що в іменному складеному присудкові якісні прикметники порівняно з іменниками виявляють більшу інертність щодо розподілу форм називного та орудного відмінків між дієсловами-зв'язками^{444,445}. Про це свідчить те, що навіть з дієслівними невластиве-зв'язками поєднується не тільки орудний, а й називний відмінок якісних прикметників, пор.: Хліб *став черствим* (*черствий*); Обличчя *стало блідим* (*бліде*); Небо *робиться чорним* (*чорне*); Хати *лишилися цілими* (*цілі*); Справи *лишилися цілими* (*цілі*); Бійці *зостались живими* (*живі*). Як відомо, присудкові іменники з цими напівповнозначними дієсловами-зв'язками вживаються тільки у формі орудного відмінка, пор.: Син *став інженером*; Дочка *стала студенткою*; Дорослі *стали мандрівниками*; Він *зробився багатим*; Хлопець *лишився жартуном*; Батько *залишився порадиником*; Дівчинка *зосталась сиротою* й под.

Іменні складені присудки з прикметниковою частиною у формі орудного відмінка іноді ускладнюються фазовими або модальними компонентами, пор.:

⁴⁴⁴ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.

⁴⁴⁵ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

Хлопчик починає ставати мовчазним; Дні починають ставати короткими; Ночі починають ставати холодними; Вечори почали ставати темними; Небо почало робитися грізним; Для всіх дівчина продовжувала залишатись порядною; Для дітей ласощі продовжували залишатись недоступними; Ти для мене продовжуєш зоставатись чарівною; Жінка хотіла стати елегантною; Дівчинка повинна стати стрункою; Мати мусила бути сильною.

Найслабкіше зв'язкова функція виявляється в дієслів *бувати* та *рости*, тому що у складі іменного складеного присудка вони ще виразніше, ніж інші невласне-зв'язки, зберігають свої лексичні значення. Так, дієслово *бувати* вказує на епізодичність вияву якісної ознаки в істот або предметів, причому це його значення підсилює детермінант з відповідною темпоральною семантикою, пор.: Іноді директор *буває добрим*; Діти часто *бувають нежалісливі...* (Б. Грінченко); Я *буваю веселою*; Восени дні *бувають теплими*; Вода *буває м'якою*; Печиво *буває твердим*; Груші *бувають терпкими*. Дієслово *рости*, яке передає динамічні явища в живій природі, надає якісній ознаці істот та предметів значення постійності, безперервності її вияву, пор.: Діти *ростуть здоровими (дужими, сильними, кволими, млявими, флегматичними тощо)*; Дуби *ростуть могутніми*; Куці *ростуть низькими*.

У формах ірреальних способів (умовного та наказового) невласне-зв'язки іменних складених присудків з основною прикметниковою частиною вживаються так само рідко, як і власне-зв'язки, пор.: Молодята *стали б щасливими*, якби намагалися розуміти одне одного; *Ставали б* ви швидше *самостійними*; *Ставай і ти чорною*, раз ми чорні; Чоловік *залишався б принциповим*, якби на нього не тиснули; *Зоставайтеся всі дужі та здорові*; *Бувайте всі живі та здорові*; Діти *росли б дужими*, якби вони займалися спортом; *Росли б ви сильними*; *Ростіть всі великі (великими)*; *Нехай вона стане розумною*; *Нехай діти ростуть здоровими*.

До іменних складених присудків, утворених якісними прикметниками і невласне-зв'язками, тобто більшою або меншою мірою десемантизованими дієсловами, найближче стоїть подвійний, або складний, присудок, який складається з двох повнозначних слів – дієслова із значеннями руху або стану та прикметника, що виражає якісну ознаку істоти. Від іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною подвійний присудок відрізняється тим, що позиція підмета визначається до обох його компонентів: щодо першого (дієслова) істота є виконавцем дії або носієм стану, щодо другого (прикметника) – носієм якісної ознаки, пор.: *Син повернувся веселим* ← *Син повернувся* + *Син був веселий*; *Студенти сиділи похмурі* ← *Студенти сиділи* + *Студенти були похмурі*.

Іноді вживаються перехідні аналітичні структури між подвійним та іменним складеним присудком, в яких перший компонент виражений дієсловом *стояти*, яке у відповідних контекстуальних умовах частково втрачає своє семантичне навантаження і зближується з дієсловом-зв'язкою *бути* іменного складеного присудка, пор. *День стояв холодний* і *День був холодний*^{446, 447}.

⁴⁴⁶ Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.

Отже, подвійний присудок у формально-граматичній структурі речення одночасно реалізує предикат дії або стану та предикат якості, зокрема той його семантичний різновид, який визначає внутрішній стан людини. Це значення передають прикметники *веселий, бадьорий, піднесений, сумний, байдужий, сердитий, гнівний, лютий, злий* тощо.

Для більшості речень з одновалентними предикатами якості характерний збіг їх власне-семантичної, семантико-синтаксичної та формально-граматичної структури, тобто симетричні відношення між трьома ярусами їх структури – власне-семантичним, семантико-синтаксичним та формально-граматичним. Такі речення є знаком однієї ситуації, відображеної одним предикатом якості і семантично пов'язаним з ним аргументом із значенням носія якісного стану. Цим семантемам у семантико-синтаксичному ярусі речень відповідають предикатна синтаксема на позначення якісного стану і субстанціальна синтаксема з функцією суб'єкта якісної ознаки. У свою чергу семантико-синтаксичні функції цих компонентів збігаються із формально-синтаксичними функціями членів речення, а саме: предикатна синтаксема із значенням якісної ознаки виконує функцію іменного складеного присудка, а субстанціальна синтаксема із значенням суб'єкта якісної ознаки – функцію підмета.

Отже, семантично елементарне речення, утворене одновалентним предикатом якості, реалізує елементарне просте речення, формально-граматичну структуру якого формують тільки головні члени речення.

Проте не в усіх речень з одновалентними предикатами якості збігається семантична функція предикатного компонента із формально-синтаксичною функцією присудка. Їх співвідношення залежить від типу зв'язкового компонента. Семантичне і синтаксичне членування збігається в тих реченнях, в яких роль зв'язкового компонента іменного складеного присудка виконує дієслівна власне-зв'язка *бути*. Її семантичним корелятом є сема предикативності, яка синтаксичними модально-часовими категоріями переводить будь-який якісний прикметник із формально-граматичного класу прикметника до формально-граматичного класу дієслів. При цьому не змінюється семантична, предикатна, природа вихідного якісного прикметника. Змін зазнає лише його формально-синтаксична позиція в реченні, бо власне-зв'язка *бути* надає йому граматичних ознак дієслова (часу, способу тощо)⁴⁴⁸. Пор.: Оксана *красива*; Оксана *була красива*; Оксана *буде красива*. Деякі дослідники в таких реченнях виділяють, крім зв'язкової і суто синтаксичної функції, ще й семантичну функцію власне-зв'язки *бути*, вважаючи її показником тотожності⁴⁴⁹.

Семантичне і синтаксичне членування не збігається в тих реченнях, в яких роль зв'язкового компонента іменного складеного присудка виконують дієслівні невластне-зв'язки *ставати (стати), робитися (зробитися),*

⁴⁴⁷ Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1997. 23 с.

⁴⁴⁸ Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.

⁴⁴⁹ Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наук. думка, 1975. С. 59-84.

залишатися (залишитися), лишатися (лишитися), зоставатися (зостатися), видаватися (видатися), вважатися, бувати та ін. Це зумовлено тим, що вони, пов'язуючи предикативний прикметник з підметом і виражаючи відповідні модально-часові значення, виконують семантичну функцію, суть якої полягає в модифікації ознаки, вираженої предикативним прикметником в основній частині іменного складеного присудка. Одні невластиве-зв'язки (*ставати – стати, робитися – зробитися*), як уже зазначалося, вказують на становлення якісної ознаки (пор.: *Небо стає голубим; Листя стало жовтим; Хліб робиться черствим; Вода зробилася холодною*), інші (*залишатися – залишитися, лишатися – лишитися, зоставатися – зостатися*) – на збереження ознаки її носієм (пор.: *Жінка залишилась доброю; Дитина лишилась жива; Молоко зосталось цілим*), треті – на певне сприйняття якісної ознаки (пор.: *Тканина видається легкою*), четверті – на загально визнану оцінку (пор.: *Школа вважається хорошою; Будинок вважається зразковим*), п'яті – на непостійний чи нехарактерний вияв ознаки її носієм (пор.: *Жінки бувають високими; Цукерки бувають твердими*). Цілком очевидно, що в семантичній структурі цих речень зв'язкова функція дієслівних невластиве-зв'язок невіддільна від предикатної, проте остання є додатковою, а не основною, бо семантичний центр формує предикат якості. Саме ця додаткова предикатна функція відрізняє семантичну двокомпонентність від синтаксичної двокомпонентності речень з такими синкретичними зв'язковими елементами, тобто породжує часткову відмінність між їх семантичним і синтаксичним членуванням.

Як уже зазначалося, одновалентні предикати якості, виражаючись якісними прикметниками безвідносної міри якості, визначають постійну, внутрішню ознаку істоти або предмета. Саме ознака такого характеру є для них типологічною. За її наявності встановлюється одновалентність предикатів якості. Проте нерідко характеристична ознака істоти чи предмета може мати певні обмеження у своєму вияві. Суть цих обмежень полягає найчастіше в наявності інших осіб або предметів, щодо яких тільки і виявляє свою ознаку її носій – суб'єкт якості. Така онтологічна особливість вияву характеристичної ознаки істоти чи предмета спричиняється до відкриття предикативними якісними прикметниками безвідносної міри ознаки ще однієї, тобто другої, валентної позиції залежного не предикатного іменника із семантико-синтаксичною функцією об'єкта, яка відрізняється від обов'язкової валентної позиції суб'єкта якісної ознаки своєю факультативністю, ситуативністю.

Появу цієї приад'єктивної об'єктної позиції дехто з дослідників пояснює впливом на прикметники словотвірно пов'язаних з ними дієслів^{450, 451}. Проте цілком очевидно, що зовсім небагато прикметників словотвірно пов'язується з дієсловами, то приад'єктивну об'єктну позицію залежних іменників слід розглядати не у зв'язку із валентністю спільнокореневого з прикметником дієслова, а у зв'язку із новою функцією предикативного прикметника^{452, 453, 454}.

⁴⁵⁰ Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Ленинград: Учпедгиз, 1941. 620 с.

⁴⁵¹ Оравец Я. К. К вопросу о глагольной интенции и глагольном управлении. *Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие*. – Москва, 1969. С. 176-187.

⁴⁵² Гадолина М. А. Творительный приименной // Творительный падеж в славянских языках. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. С. 289-312.

Факультативна валентна позиція об'єкта, яку зумовлюють одновалентні предикати якості, особлива тим, що вона конкретизує вияв ознаки суб'єктом якості (істотою або предметом), а саме перетворює його абсолютно постійну ознаку на ознаку, вияв якої обмежується певним об'єктом – істотою чи предметом, що дає підстави кваліфікувати такий об'єкт як об'єкт обмеження. Його зараховують до власне-приад'єктивних залежних компонентів⁴⁵⁵. Вживання залежного іменника із семантико-синтаксичною функцією об'єкта обмеження залежить від лексико-семантичного наповнення предикативних якісних прикметників. Найпоширеніше він супроводжує ті прикметники, що визначають типові риси характеру, вдачі, поведінки людей, особливості їх психічного складу тощо. Серед них *добрий, добродушний, доброзичливий, делікатний, коректний, лагідний, милосердний, порядний, привітний, тактовний, чемний, чесний, чулий, чуйний, щирий, лихий, лукавий, грайливий, жалісливий, сварливий, улесливий, шанобливий, чванливий* та ін. Напр.: *Мати добра до дітей; Мати добра для дітей; Мати добра з дітьми; Директор делікатний з людьми; Бабуся лагідна до внуків; Бабуся лагідна з внуками; Касир привітний до людей; Касир привітний із людьми; Дочка ввічлива до батьків; Дочка ввічлива з батьками; Вчителька тактовна з учнями; Внук чуйний до дідуся; Внук чуйний з дідусем; Жінка грайлива з чоловіками; Дівчина чванлива з хлопцями; Учитель вимогливий до учнів.*

Досить часто з об'єктом обмеження поєднуються прикметники, що визначають позитивну або негативну оцінку істот чи предметів, зокрема *гарний, красивий, вродливий, хороший, поганий, гидкий, бридкий, страшний* та ін. Напр.: *Хустка гарна для мене (мені); Дівчина красива для хлопця (хлопцеві); Страви хороші для мене (мені); Ліки погані для пацієнта(пацієнтові); П'яниця бридкий для жінки (жінці); Приміщення гидке для мешканців (мешканцям); Лев страшний для дитини (дитині).*

Прикметники інших лексико-семантичних груп так само можуть вживатися з об'єктом обмеження, але дещо обмеженіше й вибірковіше, ніж прикметники двох попередніх лексико-семантичних груп. Серед них виділяються: 1. Прикметники, що означають смакові якості, напр.: *Огірок гіркий дитині (для дитини); Борщ кислий матері (для матері); Тістечко солодке дівчинці (для дівчинки); Риба солена бабусі (для бабусі); Груша терпка хлопчикові (для хлопчика); Перець пекучий мені (для мене).* 2. Прикметники, що вказують на ознаки, які сприймаються органами нюху, напр.: *Квіти пахучі туристам (для туристів); Трава духмяна косарям (для косарів); Болото вонюче пастухам (для пастухів); Калюжа смердюча перехожим (для перехожих).* 3. Прикметники, які окреслюють ознаки, що сприймаються дотиком, напр.: *Ніж тупий господині (для господині); Стерня колюча гусям (для гусей); Ліжко тверде хворому (для хворого); Ковдра м'яка дитині (для дитини); Хліб черствий бабусі (для бабусі);*

⁴⁵³ Грищенко А. П. Прикметник у структурі словосполучення і речення. *Укр. мова і літ. в школі.* 1986. № 1. С. 39-45.

⁴⁵⁴ Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній позиції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 86-90.

⁴⁵⁵ Тулина Т. А. Функциональная типология словосочетаний. Киев; Одеса: Вища шк., 1976. 176 с.

Тканина *цупка кравцеві (для кравця)*; Долоня *шкарубка дитині (для дитини)*; Дорога *слизька пішоходам (для пішоходів)*. 4. Прикметники, що визначають температурні властивості предметів, напр.: Вода *гаряча дитині (для дитини)*; Осінь *тепла бабусям (для бабусів)*; Борщ *холодний батькові (для батька)*. 5. Прикметники, що характеризують вік істот або предметів, напр.: Хлопець *молодий дівчині (для дівчини)*; Чоловік *старий жінці (для жінки)*. 6. Прикметники, що визначають вагу предметів, напр.: Валіза *важка підліткові (для підлітка)*; Пакет *тяжкий жінці (для жінки)*; Портфель *легкий школяреві (для школяра)*; Сувої *не важкі для полиць*. 7. Прикметники, що вказують на розмір, обсяг, відстань тощо, напр.: Отвір *великий для труби*; Пальто *велике на (для) мене*; Тарілка *мала для коржів*; Сукня *мала на (для) мене*; Міст *вузький для комбайна*; Черевики *вузькі на (для) мене*; Килим *широкий для кімнати*; Спідниця *широка на (для) мене*; Яма *глибока для стовпа*; Траншея *мілка для силосу*; Плащ *довгий на (для) дочку (дочки)*; Пальто *коротке на (для) мене*; Штани *куці для сина*.

Прикметники деяких лексико-семантичних груп, зокрема тих, що визначають позитивну або негативну оцінку зовнішності людей, кольорові ознаки тощо, зумовлюють об'єкт обмеження, який виражають іменники на позначення частин тіла людини у формі безприйменникового орудного або місцевого з прийменником *на*, зрідка – у формі знахідного відмінка з прийменником *на*, напр.: Дівчина *гарна обличчям (на обличчі)*; Хлопчик *блідий лицем (на лиці)*; Жінка *хороша (рівна) станом*; Дідусь *сліпий на око*; Бабуся *глуха на одне вухо*; Чоловік *кривий на одну ногу*. Думку про зумовленість орудного предикативним прикметником висловив ще О. О. Пешковський, назвавши орудний „обмеження” єдиною керованою формою, „спеціально приад'єктивною за своїм значенням”⁴⁵⁶.

Об'єкт обмеження при деяких предикативних прикметниках виражають іменники з речовинним значенням переважно у формі знахідного відмінка з прийменником *на*, зрідка – безприйменникового орудного відмінка, напр.: Україна *багата на вугілля та залізну руду*; Україна *бідна на нафту й газ*; Молдова *щедра на сади (садами)*; Російська Федерація *багата на ліси (лісами)*.

Об'єктна синтаксема із значенням обмеження відзначається великою різноманітністю морфологічних форм свого вираження, серед яких чільне посідають прийменникові форми непрямих відмінків іменників та займенників. Вибір цих форм значною мірою залежить від значень іменників, що виконують семантико-синтаксичну функцію об'єкта обмеження. Іменники – назви істот, щодо яких обмежується вияв внутрішньої ознаки суб'єкта якості (істоти або предмета), вживаються у формах давального безприйменникового, родового з прийменниками *для* та *до* й орудного з прийменником *з (із)*. Характерно, що в цьому наборі форм виділяються ізофункціональні варіантні форми. Так, зокрема, у сучасній українській літературній мові майже всі форми родового відмінка іменників і займенників з прийменником *для* вживаються як семантичні та морфологічні варіанти безприйменникового давального відмінка

⁴⁵⁶ Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 6-е изд. Москва: Учпедгиз, 1956. 451 с.

відповідних іменників і займенників^{457, 458}. З цими ізофункціональними формами залежних іменників і займенників поєднуються прикметники переважної більшості лексико-семантичних груп, зокрема тих, що визначають позитивну або негативну оцінку осіб чи предметів, ознаки, що сприймаються нюхом на дотик, температурні властивості предметів, смакові якості чого-небудь, вік істот або предметів, їх вагу тощо, напр.: Оксана *красива Романові (для Романа)*; Алкоголь *шкідливий дітям (для дітей)*; Духи *пахучі мені (для мене)*; Сливи *солодкі дитині (для дитини)*; Перина *м'яка дідусеві (для дідуся)*; Осока *гостра дівчинці (для дівчинки)*; Море *тепле дітям (для дітей)*; Ранець *важкий першокласникові (для першокласника)*.

Як семантичні і морфологічні варіанти функціонують також форми родового відмінка з прийменником *до* та орудного з прийменником *з (із)*, але у функції об'єкта обмеження вони пов'язуються з порівняно невеликою частиною прикметників лексико-семантичної групи, що встановлює типові риси характеру, натури людини, особливості її психічного складу тощо, напр.: Керівник *уважний до підлеглих (з підлеглими)*; Студент *ввічливий до викладачів (із викладачами)*; Лікар *чуйний до хворих (із хворими)*; Він *щирий до нас (із нами)*; Батько *добрий до дітей (із дітьми)*. Проте загал прикметників цієї лексико-семантичної групи супроводжується залежними іменниками або займенниками у формі орудного відмінка з прийменником *з (із)*, напр.: Суддя *коректний з позивачами*; Водій *дратівливий із пасажирами*; Жінка *сварлива з усіма*; Хлопчик *серйозний з дорослими*; Викладач *шляхетний із студентами*; Юнак *сором'язливий з ровесницями*.

З лексично обмеженою групою прикметників, які визначають розмір одягу та взуття, зокрема із такими, як *великий, малий, довгий, короткий, куций, широкий, вузький*, пов'язується три синонімічних форми залежних іменників і займенників на позначення об'єкта обмеження із значенням особи. Найуживанішою серед них є форма знахідного відмінка з прийменником *на*, пор.: Костюм *великий (малий) на сина (мене)*; Пальто *довге (коротке) на дочку (мене)*; Плаття *широке (вузьке) на сестру (мене)*. До менш уживаних належать форми давального безприйменникового та родового відмінка з прийменником *для*, пор.: Костюм *великий мені (для мене)*; Піджак *малий синові (для сина)*; Пальто *довге дочці (для дочки)*; Плащ *короткий мені (для мене)*; Плаття *широке сестрі (для сестри)*; Чоботи *вузькі мені (для мене)*.

Іменники, які називають конкретні предмети, щодо яких обмежено виявляється ознака суб'єкта якості, виступають здебільшого у формі родового відмінка іменників із прийменником *для*, пор.: Ніж *тупий для м'яса*; Килим *широкий для стіни*; Меблі *великі для кімнати*; Книжки *важкі для полиць*; Ямка *глибока для картоплі*; Ячмінь *дрібний для решета*; Тканина *темна для плаття*; Рів *мілкий для труб*.

⁴⁵⁷ Горная П. Г. Адъективные словосочетания современного украинского языка в сопоставлении с русским: Автореф. дис. ...канд. филол. наук., Киев, 1972. 21 с.

⁴⁵⁸ Грищенко А. П. Прикметник у функції головного компонента в словосполученні. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наук. думка, 1975. С. 120-131.

Якщо визначена прикметником ознака конкретизується вказівкою на частину людського тіла, у зв'язку з якою вона реалізується, то іменник, що її називає, вживається у формі орудного відмінка. Серед прикметників, що поєднуються з цією формою, переважно ті, що дають позитивну або негативну оцінку зовнішності людини (пор.: Дівчина *гарна* (*красива, вродлива, хороша*) *лицем*; Жінка *гарна* (*погана*) *станом* (*поставою, фігурою*), а також деякі прикметники інших лексико-семантичних груп (пор.: Хлопець *блідий* (*білий*) *лицем*; Жінка *рівна* *станом* (*поставою*). Іменники *лице* та *обличчя* вживаються паралельно у формах родового відмінка з прийменником *з* (*із*) і місцевого відмінка з прийменником *на*, пор.: Дівчина *гарна з лиця* (*обличчя*); Жінка *гарна на лиці* (*обличчі*); Хлопець *блідий* (*білий*) *з лиця*; Хлопець *блідий* (*білий*) *на лиці* (*на обличчі*)⁴⁵⁹.

Однозначно нерозв'язаним в українському мовознавстві є питання про форму вираження об'єкта обмеження, зумовленого прикметниками, що характеризують внутрішню наповненість предмета, зокрема такими, як *багатий, бідний, убогий, рясний, міцний, сильний* тощо. Одні дослідники вважають, що вони мають дві рівноправних залежних позиції іменника із матеріально-речовинним значенням – безприйменникового орудного та знахідного відмінка із прийменником *на*, ілюструючи цей висновок прикладами: *Різноманітними корисними копалинами багаті* надра України (З журналу); *Край багатий на хліб, на молочні продукти, м'ясо, рибу* (Натан Рибак)⁴⁶⁰. Інші як типову, нормативну визначають лише форму знахідного відмінка з прийменником *на*, а форму орудного зараховують до факультативних⁴⁶¹. Ця думка також потребує уточнення. Суть його полягає в тому, що у формі знахідного відмінка з прийменником *на* вживаються тільки іменники з матеріально-речовинним значенням, що вказують на об'єкт обмеження ознаки, вираженої відповідними прикметниками, пор.: *Україна багата на корисні копалини*; *Край багатий на ліси й рибу*; *Земля щедра на квіти*; *Ґрунти бідні на гумус*; *Степи убогі на воду*.

Форму орудного відмінка мають переважно приад'єктивні іменники з абстрактним значенням, які в цій позиції не є валентно зумовленим компонентом відповідного предикативного прикметника. Вони є передусім наслідком розширення лексико-семантичної сполучуваності прикметників різних тематичних груп, що спричинилося до утворення численних усталених або метафоричних прикметникових словосполучень. Слід відзначити, що вони значно переважають над тими, опорний прикметниковий компонент яких пов'язується із залежним не предикатним іменником із семантико-синтаксичною функцією об'єкта обмеження, пор.: *Гарячий серцем, світлий головою, простий лицем, з усмішкою ясною, він [Бойченко] і тепер стоїть переді мною, немов живий, такий, як був тоді* (І. Гончаренко); *Вустя вродлива*

⁴⁵⁹ Степаненко М. І. Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз). Полтава, 1992. 103 с.

⁴⁶⁰ Степаненко М. І. Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз). Полтава, 1992. 103 с.

⁴⁶¹ Горная П. Г. Адъективные словосочетания современного украинского языка в сопоставлении с русским: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1972. 21 с.

іншою вродою (О. Гончар); Дівка *гожа собою* (А. Свидницький); *І я вродлива красою* (П. Гуріненко); *Хлопець високий (середній) зростом*; *Вона ростом невеличка і літами молода* (З народної пісні); *Хай голова моя сивіє, але я серцем молодий* (В. Сосюра); *Та нащо ж чернеча одіж та...*, *Коли душею й тілом молода* (В. Поліщук); *Ви... старі душею* (Л. Дмитренко); *Дорошенко багатий дружбою, досвідом, пориванням, любов'ю* (О. Гончар); *Ми мріями багаті* (В. Симоненко); *Люди бідні душею* (П. Гуріненко); *Ти убогий душею* (З журналу); *Хома характером привітний* (Г. Тютюнник); *Свекруха крута вдачею* (Ю. Збанацький); *Я ділом – чистий, духом – чистий* (Д. Павличко); *...той злий серцем, підлий душею* (Ю. Збанацький); *Петро серцем м'який* (О. Кобилянська); *Вони сильні духом*; *Хмельницький страшний відвагою, розумом* (Натан Рибак); *Людина черства душею (серцем)*.

Дослідження з реалізації предикатів якості у формально-граматичній структурі речення сучасної української мови дає підстави зробити такі **висновки**: Предикати якості – це особливий вид предикатів стану. Вони передають таку статичну ознаку, яка є постійною, невід'ємною ознакою істоти або предмета і визначає їх характеристичну своєрідність, відмінність від інших істот чи предметів. Предикати якості розрізняються за способом вираження ознаки. Більшість із них представляє її як таку, що внутрішньо належить предметові, не виходить за його межі, решта визначає її у зв'язку з ознакою іншого предмета. Характер якісної ознаки зумовлює валентне оточення предикатів якості – кількість валентних позицій не предикатних іменників і їх семантичні функції. Безвідносно виражена якісна ознака породжує зв'язок предикатів якості лише з носієм якісної ознаки, тобто їх мінімальну, одномісну, валентну рамку, на основі чого вони кваліфікуються як одновалентні.

Одно- та двовалентні предикати якості у формально-граматичній структурі речення реалізує спільний головний член – іменний складений присудок. Відмінним є лише прикметникове вираження їх основної частини. В аналітичній будові іменного складеного присудка, який репрезентує одновалентні предикати якості, із зв'язковим компонентом поєднуються лише якісні прикметники безвідносної міри ознаки. У ролі основної частини іменного складеного присудка, співвідносного з двовалентними предикатами якості, вживаються переважно якісні прикметники співвідносної міри ознаки, зокрема прикметники вищого і найвищого ступенів порівняння, і порівняно обмежено – якісні прикметники безвідносної міри ознаки.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 222 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наук. думка, 1983. 219 с.

4. Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1997. 23 с.
5. Гадолина М. А. Творительный приименной // Творительный падеж в славянских языках. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. С. 289-312.
6. Горная П. Г. Адъективные словосочетания современного украинского языка в сопоставлении с русским: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. Киев, 1972. 21 с.
7. Грищенко А. П. Прикметник у функції головного компонента в словосполученні. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ: Наук. думка, 1975. С. 120-131.
8. Грищенко А. П. Прикметник у структурі словосполучення і речення. *Укр. мова і літ. в школі*. 1986. № 1. С. 39-45.
9. Єрмоленко С. Я. Категорія предикативності. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наук. думка, 1975. С. 5-11.
10. Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення*. Київ : Наук. думка, 1975. С. 59-84.
11. Кавера Н. В. Особливості реалізації семантики якості предикатами в сучасній українській мові. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 94-98.
12. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А.Булаховського]: В 2 т. Київ: Рад. шк., 1951. Т. 2. 407 с.
13. Межов О. Г. Предикати якості в семантико-синтаксичній структурі простого речення. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Филология. Социальные коммуникации». 2011. Том 24 (63). № 4. Часть 2. С. 56-60.
14. Оравец Я. К. К вопросу о глагольной интенции и глагольном управлении. *Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие*. Москва, 1969. С. 176-187.
15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. 6-е изд. Москва: Учпедгиз, 1956. 451 с.
16. Плющ М. Я. Ад'єктивні словосполучення з залежною словоформою орудного відмінка. *Укр. мовознавство*. К., 1981. Вип. 9. С. 76-81.
17. Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній позиції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 86-90.
18. Степаненко М. І. Прикметниково-іменникові словосполучення у сучасній українській мові (формально-синтаксичний і семантичний аналіз). Полтава, 1992. 103 с.
19. Тулина Т. А. Функциональная типология словосочетаний. Киев; Одеса: Вища шк., 1976. 176 с.
20. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. 2-е изд. Ленинград: Учпедгиз, 1941. 620 с.